

МОТИВ ПРОВІНЦІЇ ЯК ОСНОВИ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В «ОПИСІ (У)КРАЇНИ ГОГ(ОЛЯ)» МАР'ЯНА СВОЖЕНЯ

У статті аналізується роль мотиву провінції для розкриття теми Гоголя як постаті пограниччя в подорожньому щоденнику сучасного польського письменника Мар'яна Сwoженя «Опис (У)країни Гог(оля)». Концепт пограниччя представлено в просторових опозиціях: Миргород – Рим – Єрусалим, Ніжин – Кременець, Малоросія – Російська імперія, Афіни – Троя, імперія – провінція – пустеля; літературно-критичних концепцій: українська радянська критика (О. Гончар) – емігрантська критика (Є. Маланюк). Географічна спрямованість твору репрезентує риси, що відкривають справжній цивілізаційний зміст: автор бачить українську провінцію як пустелю, у якій багато роботи, одночасно вона є символом пустелі, до якої утікали від Імперії перші ченці, тому – як вільний від залежності простір – українська провінція має стати малим центром світу, відкритим до діалогу з іншими світами, у чому незамінним є досвід і Миколи Гоголя.

Ключові слова: пограниччя; провінція; постзалежність; польський подорожній есей; травелог.

Сучасне літературознавство приділяє велику увагу проблематиці пограниччя, як просторового, топографічного, так і пограниччя ментального, діалогового. Дослідники вказують на продуктивність перетину будь-яких кордонів у пошуках істини [2].

Пограниччя як концепт сформувалося значною мірою під впливом теорії діалогу М. Бахтіна та ідей Ю. Лотмана [4] про кордони. Сучасні дослідники говорять навіть про двоєдиний концепт «діалог – пограниччя» [1, с. 75], розрізняючи пограниччя геополітичне, соціоетнічне, релігійне, конфесійне, звичаєве, етнокультурне [1, с. 10].

Центральною категорією цієї теорії залишається пограниччя, яке Ю. Барабаш уточнює як пограниччя / прикордоння / порубіжжя / помежів'я, що безпосередньо пов'язане з проблемою зміни культурної парадигми та співвідноситься з проблемою необхідності «соціо-морального та культурного діалогу» [1, с. 10]. Новим аспектом, або «сенсовітним компонентом» [1, с. 21], що його запозичує сучасна літературознавча теорія пограниччя, є ідея Кшиштофа Чижевського про цивілізаційну сутність провінції.

Провінція як характеристика простору пов'язана з семіотикою кордону. Провінція є різновидом пограниччя й завжди виступає як багатозначний образ. На думку Кш. Чижевського, провінція – це малий центр світу. І це не лише приваблива метафора. Провінція, за Кш. Чижевським, «здатна визволити від провінціалізму» [8], що досягається завдяки принципу спадкоємності традиції, яка, своєю чергою, «забезпечується

невпинним змінюванням світу, доланням кордонів, а також бунтом проти застиглих форм життя» [8]. Образ невидимого мосту між людьми є наріжним каменем малого центру світу. Таким чином, проблема перетину кордонів є проблемою соціоморального та культурного діалогу, за словами Ю. Барабаша. Тому в малому центрі світу, у провінції «всі кордони є внутрішніми й охоплюють дуже різних людей без винятку, тканина його життя базується на безупинних зусиллях переходу на берег Іншого» [8]. Оскільки мости між людьми нематеріальні, вони існують як «зусилля переходу» й «утворюють між усіма окружинами життя сполучну тканину, яка проникає в усі щілини існування, туди, де живуть пам'ять і емоції, страждання і втрата, відмінність і брак порозуміння» [8].

Дослідники східноєвропейської залежності та постзалежності роблять акцент на необхідності вивчення дискурсу східноєвропейської периферійності та провінціалізму, оскільки ці території були приречені Заходом на «статус своєї гіршої версії – невизначеного політично, культурно, цивілізаційно, а навіть національно, помежів'я» [12, с. 33]. Не можна не погодитись із твердженням Ю. Барабаша про те, що саме в гоголезнавстві концепт пограниччя «набуває парадигмального значення, стає креативним інструментом аналізу на різних рівнях і в різних ракурсах дослідження» [1, с. 146].

На підставі вищезазначеного метою цієї статті є вивчення мотиву провінції як основи цивілізації в сучасному українсько-польському літературному діалозі.

Матеріалом нашого дослідження була збірка подорожніх есеїв «Опис (У)країни Гог(оля)» польського письменника Мар'яна Сwoжєня. У книзі мотив провінції репрезентує зміст, що є смисловою домінантою всього твору, заперечуючи його апокаліптичну назву: провінція трактується автором як потенційне місце відродження залежної території.

Завданням статті є аналіз тексту твору М. Сwoжєня з метою описання механізму впливу автора на читача, способів репрезентації мотиву провінції. Для досягнення окресленої мети необхідно вивчити функцію географічних кордонів у рамках концепту пограниччя, важливого для міжкультурного діалогу, розглянути способи презентації фігури Гоголя як письменника пограниччя, довести, що особливого значення у творі М. Сwoжєня набуває мотив провінції як пустелі, яку автор розуміє як християнський символ.

Автор подорожніх нарисів відчуває себе людиною помежів'я, того «найширшого уявного маргінесу» [12, с. 29] великої Європи. Підкреслюючи на початку оповіді, що він є читачем Гоголя вже більше тридцяти років, автор вдається до спогадів про те, що мав лектуру «Мертвих душ» ще у війську, а саме під час навчання у Школі офіцерів запасу, причому для називання навчального закладу вживає аббревіатуру (пол. *SOR*) [16, с. 19], яка відсилає читача до епохи залежної Польщі. Характерною рисою подальшої оповіді стає перетин різного роду кордонів, пов'язаний із подорожжю в часі, перечитуванням творів Гоголя, літератури про Гоголя. Як підкреслює сам автор, об'єктом дослідження стали «царі, королі, гетьмани, Словацький і Тов'янський, Сковорода і Шевченко, давні козаки і сучасні українці, росіяни і радянські люди з трійкою Ленін – Троцький – Сталін» [16, с. 25]. Розглянемо особливості потрактування мотиву провінції в «Описі».

Останнім часом спостерігаємо продовження того процесу, що його О. Жолковський назвав «реінтерпретацією» Гоголя [3, с. 70], обумовленого актуальністю культурних контекстів, що повертають дослідників до Гоголя. У цьому контексті інтерпретацій мабуть найпомітнішим твором Гоголя, що викликає дискусію, є «Вибрані місця з листування з друзями». Гоголівська книга стала також центром польського інтерпретаційного контексту, бо в останнє десятиліття відбувалася справжня реабілітація творчості Гоголя в польській культурі.

Серед факторів, що обумовлюють поглиблення інтересу до проблеми, варто назвати оновлення корпусу перекладів творів Гоголя польською мовою. Якщо точною відліку в «реабілітації» творчості Гоголя в Польщі вважати видання перекладу повісті «Тарас Бульба» в 2002 р., то в подальшому тільки протягом останніх п'яти років з'явилася серія перекладів поеми «Мертві душі», Гоголь привертає увагу не тільки перекладачів і дослідників, а і театральних режисерів [13] – так, для польського театру були перекладені комедії «Ревізор» і «Одруження», причому народжується новий тип перекладу – переклад для сцени, не для читання.

Як свідчать передмови та післямови до виданих перекладів [15; 17], центром цього польського інтерпретаційного контексту є передусім «Вибрані місця з листування з друзями», твір, опублікований 1847 р. та вперше виданий польською мовою 2015 р. «Вибрані місця» набули розголосу серед читачів завдяки листу В. Белінського, сповненому звинувачень письменника у підтримці царизму. Автор післямови до перекладу поеми «Мертві душі» Кшиштоф Тур зазначає, що книга була своєрідним продовженням «Мертвих душ» у сенсі наміру автора виправити людство, тоді як опоненти письменника, у тому числі критик, воювали із самодержав'ям [17, с. 260].

Спробу перечитати лист В. Белінського здійснив польський правник із Сілезії Мар'ян Сwoжєнь. Намагаючись повернути книгу Гоголя в той контекст, у якому її міг би зрозуміти сучасний польський читач, М. Сwoжєнь вдається до незвичного способу перечитування листа (вказує, що розуміння твору можливе шляхом переписування, тому розписує його на сценічне чотириголосся). Ретроспекція подій стосімдесятирічної давнини актуалізує проблему кордонів, у тому числі топографічних. З'ясувалося, що лист В. Белінського, написаний в австрійському Зальцбрунні, тепер, після зникнення імперій з карти світу, був написаний у польському містечку Щавно-Здруй. Географічна причетність польської провінції до історії останньої книги Гоголя й усвідомлення типологічної подібності центрально- та східноєвропейського помежів'я, необхідність вивчити особливості української складової у творчості Гоголя стали мотивом до подорожі на батьківщину письменника. Внаслідок перечитування листа М. Сwoжєнь дістався з Катовиць до Миргорода і Ніжина, відвідав Великі Сорочинці, Кибиці, Обухівку, Диканьку, Гоголево (Василівку / Яновщину), звітом про цю подорож стала збірка есеїв «Опис країни Гог» («Опис (У)країни Гог(оля)»), частину назви якої – «країна Гог» – автор просив не вважати за надто апокаліптичну.

Поетика назви твору відсилає читача на помежів'я в широкому сенсі, потрактування назви як географічного / історичного опису з погляду історичної поетики відсилає до часів минулого [12, с. 56], символічність назви і зв'язок із Гоголем дозволяє прочитати назву як опис України часів Малоросії, але сам автор вживає назву «Козаччина».

У 2012 році автор книги здобув загальнонаціональну літературну премію Гдиня в номінації «Есеїстика». Як вважає М. Сwoжєнь, це власне та книга, що представить Гоголя сучасному читачеві в новому світлі, не тільки як автора «Ревізора», що критикував царизм, а як письменника, критика і митця, громадянина Росії, але і людину віруючу, сучасника польської Великої еміграції, яка створила польську літературу, що, як пише критик, була закохана в ідеї А. Тов'янського. На думку М. Сwoжєня, «Вибрані місця» – це книга для уважного читача, по-різному її прочитають історики, політики чи теологи. Наполягаючи на тому, що читання не буде легким, М. Сwoжєнь пропонує читачеві замість вступу до «Вибраних місць» власну розвідку, «Опис (У)країни Гог(оля)», створену під враженнями подорожі Україною восени 2007 року. Книга має стати своєрідним путівником у світ М. Гоголя.

Закономірним є звернення автора до форми есею, оскільки художнім завданням було створити критичний коментар до проблем сучасності. М. Сwoжень визначив жанр своєї розвідки як гібрид подорожніх нотаток, щоденника, подорожнього нарису, філологічної есеїстики, написаної під враженням прочитаного на обрану тему протягом двох років після повернення з України. Твір є свідомим поєднанням географічного опису, літературно-критичного аналізу, авторських спогадів, у творі наявні ліричні відступи. Від самого початку способом перетину кордонів є метод багатоголосся, коли шляхом пошуку паралелей, асоціацій, подібностей акцентується зв'язок провінції з іншими територіями та культурними епохами. Обрана жанрова форма есею, що його М. Епштейн назвав жанром, «який перетинає кордони інших жанрів» [9, с. 120], якнайкраще відповідає дослідницькому завданню поєднання різних точок зору. Ця книга стала цікавим свідомством сучасної рецепції «Вибраних місць», ґрунтовним коментарем, який виконує свою функцію завдяки достовірності, що забезпечується особистим свідомством есеїста, форма щоденника «створює видимість ширості, часом навіть довірливості» [10, с. 14], уможливаючи вплив на читача шляхом «деієрархізації» [12, с. 57] відомого раніше.

Жанрова стратегія твору обумовлена метою і змістом відбутої подорожі: описати сучасну українську провінцію, подібну або відмінну від польської, опис побудовано на протиставленні двох світів – сучасного і минулого, подорожнім є провінціал, який це постійно підкреслює, маршрут подорожі охоплює населені пункти, пов'язані з українським текстом Гоголя. У родовому гнізді письменника М. Сwoжень знаходить, точніше, отримує у подарунок книгу, історія якої змусила його відвідати Україну.

Хоча назва твору передбачає географічну складову змісту, історичне в тексті домінує над географічним. Симптоматично, що географічні описи майже відсутні, їхню функцію часом виконують цитати з творів Гоголя, що їх автор читає під час подорожі, або творів інших письменників, що мають характер документа. Репрезентативним видається опис Псла в розділі «Мало часу в Великих Сорочинцях», де руїни великої бетонної арки, що нагадує про масштабні будівництва радянського часу, є для автора лише «рамою» [16, с. 91] пейзажу, описи якого він запозичує з «Сорочинського ярмарку» і з листування Антона Чехова [16, с. 92–93]. Зруйнована електростанція як метонімія радянської історії викликає в автора асоціації з твором лауреата трьох Сталінських премій Семена Бабаєвського, яким протиставлено твори Андрія Платонова. Автор, що цікавиться історією, шукає передусім аналогій.

В інших розділах тексту знаходимо опис сучасного стану речей, які варто коментувати, посилаючись на «Вибрані фрагменти». Усвідомлюючи, що українці мають багато зробити, щоб змінити свою країну, М. Сwoжень підтримує їх, але підказує, що влада теж повинна зробити крок. «Шокує?! Зовсім ні. Я не вигадав нічого нового – це старий постулат Гоголя, який закликав дружин губернаторів одягатися скромніше, щоб вони дали добрий приклад іншим жінкам і стримали своїх чоловіків від того, щоб ті брали хабарі на купівлю

дорогих туалетів» [16, с. 74]. Але оповідач має сумніви, чи влада прислухається до класики і чи прем'єр Юлія Тимошенко продасть свої дорогі сукні, щоб переказати гроші якомусь притулку.

Щоби виконати завдання своєї подорожі – перечитати Гоголя разом із польським читачем, автор об'єднує враження від побаченого з перечитуванням творів із циклу «Вечорів» і «Миргорода», а також історичних і гоголезнавчих досліджень, які складають композиційно-тематичне ціле.

Автор щоденника є підготовленим читачем М. Гоголя, тому для перечитування класика та подорожі минулим України прагне наслідувати оптику письменника, який, за словами А. Синявського, шукав «верховної точки земного осягнення і такої орієнтації у просторі, яка б давала максимально повний охват» [6, с. 234]. Інструментом панорамного мислення, яким володів Гоголь, як вказує А. Синявський, був «спосіб поєднання фактів» [6, с. 236], контрастних, таких, що їх не можна поєднати. Такий метод наслідує автор «Опису».

Письменник послідовно розкриває цивілізаційну сутність української провінції. Провінція в описі М. Сwoжень є центром світу, бо це Миргород. У перших розділах книги, присвячених Миргороду, автор шляхом самостійних досліджень доходить висновку, що козацьке місто Миргород є центром світу, бо Миргород як місто миру в першій частині назви, побаченій у віддзеркаленні, є Римом, «де Папу Римського стережуть вже п'ять століть швейцарські найманці, католицькі козаки Заходу» [16, с. 64]. Миргород повинен бути центром світу, бо козаки п'ятсот років були тут охоронцями православ'я. Оскільки це місто миру, автор називає його українським Єрусалимом, бо ознаки Єрусалима бачить на власні очі. Відвідуючи гебрайський цвинтар на околицях міста, М. Сwoжень помічає, що тут відсутнє «відчуття відмінності світів» [16, с. 106], українського і єврейського, як у його рідному місці, тут євреї були гармонійною частиною суспільства.

Але простір цього центру світу часто є таким, що його можна трактувати як постзалежний, де «герольди революції здійснили страшні експерименти, досліджуючи ступінь витривалості» [16, с. 156] людини. Співвіднесеність постійного у творі відчуття зруйнованого українського простору з мотивом смерті дозволяє вирізнити його як лейтмотив опису. Так, у розділі «Смерть у Кибинцях» побутова смерть, з якою Сwoжень зустрічається на дорозі, трактується як знак головної мети подорожі. Біля хати, де відбувається похорон, автор помічає драбину, що стоїть сторчма, «ніби хтось має зійти по ній з неба» [16, с. 102]. Авторська оптика вбачає у цій драбині метонімію останніх слів Гоголя, підкреслюється зв'язок образу з творами католицького святого Яна Климака, автора «Драбини до раю», та православного святого Тихона Задонського, які знав М. Гоголь. Семантика дороги та семантика смерті об'єднуються в спогадах про минуле Кибинців, маєтку магната Дмитра Прокоповича Трощинського. У самій назві автор вбачає аналогію з кибиткою, тобто зі шляхом. Пригадує, що саме до Кибинців, вирушаючи «з рідної Василівки в дорослий світ» [16, с. 100], заїжджав Микола Гоголь зі шкільним

товаришем Данилевським у грудні 1828 р. М. Сwoжень припускає, що від экс-міністра М. Гоголь отримав рекомендаційні листи, завдяки яким отримав посаду в Петербурзі. Цю подію можна потрактувати як маркування гоголівського пограниччя.

Раніше, в листопаді 1825 р., після балу, на якому вельможа повідомив запрошених про смерть імператора Олександра I, брата Муравйови-Апостоли поїхали на зустріч зі своєю смертю. М. Сwoжень підкреслює, що «Сергій Муравйов-Апостол і Михаїл Бестужев-Рюмін поїхали з Кишинів мідним трактом Історії прямо на дерев'яний ешафот» [16, с. 104]. Чи їхня лицарська смерть була передгестом жертвовної смерті Гоголя? Метафора «мідного тракту історії» зрозуміла польському читачеві: «людиною з міді» називали Юзефа Бема, генерала й учасника листопадового повстання 1830 р. Звичайно, паралель декабристів із постаттю Ю. Бема не випадкова, тому що М. Сwoжень має на увазі й громадянську лірику Ципріяна Каміля Норвіда, «Жалобну рапсодію пам'яті Бема», передостанній рядок якої «*Serca zmdlałe osuca, pleśń z oczu zgarńa narody*» є своєрідним пророцтвом свободи народів. Ця деталь стане в «Описі» М. Сwoження приводом згадати «Вибрані фрагменти», в листі XXVIII яких М. Гоголь дякує Богові за те, що щасливо минув час, коли «декілька негідників» хотіли підбити цілу державу до революції [16, с. 105].

Мотив жертвовної смерті, що об'єднує долі героїв опису, відсилає читача до роздумів про смерть М. Гоголя. Відвідуючи Гоголево, родове гніздо письменника, повідомляючи читача про зміну назв протягом часу (Гоголево / Василівка / Яновщина), автор звертається до історичних асоціацій. «Як тут було після визволення в 1861 році, коли селянам було надано землю і включено до списку вільних людей? І як це було в 1905 році, коли Полтавщиною потяглися селянські повстання і запалали садиби? <...> А тридцять років ХХ століття? Як було, коли організували колгоспи, і землю й майно відбирали в онуків тих, чий предки сімдесят років тому отримали її для використання? Чи й тут люди помирили від голоду, коли Європа марила джазом і танго? Чи смерть Гоголя – самознищення організму, голодування – не була прихованим знаком, мовчазним попередженням, символічним передбаченням того, що сталося?» [16, с. 143]. Символізм Гоголевої смерті трактується автором як уподібнення Христу, як кенозис – добровільне самозречення, страждання і смерть. У творі акцентується зв'язок між спокутуванням М. Гоголя й аскетизмом козаків, який є християнською чеснотою й архетипною рисою поведінки мешканців краю, яким подорожує М. Сwoжень. «Хіба козацьке ставлення до "мати" не було як християнський ідеал володіння: так володіти, ніби нічого не маєш, бути постійно готовим позбутися всього, такого своєрідного посідання навпаки, антиволодіння» [16, с. 63].

Автор неодноразово підкреслює зв'язок описуваного з досвідом польського громадянина, який пережив досвід залежності. Актуальність мотиву жертвовної смерті посилюється прикладом життєвої долі онуки Василя Капніста, того біблійного старця Симеона, за словами М. Сwoження, який пророкував Гоголеві шлях у великій літературі [16, с. 117]. Відшукавши не садибу, а тільки могилу Капніста, поруч із нею автор

бачить могильну плиту народної артистки України, графині з Гулагу Марії Капніст, доля і смерть якої видається авторові показовою з погляду теми, що вивчається: «<...> табір відібрав її красу: може грати ролі старих жінок або відьом; гине трагічно під колесами автівки в Києві. Таких біографій немає в Голівуді, таких біографій Захід не зрозуміє, принаймні ми розуміємо – або передчуваємо – відблиски справжньої грози» [16, с. 120]. «Ми» – це польський читач, який має спільний з українцями досвід імперської залежності.

Поруч із мотивом смерті людини, у творі наскрізним є мотив смерті речей як характерна риса описуваних територій. Передусім ідеться про садиби або будинки, які мав відвідати М. Сwoжень у Великих Сорочинцях, Кишинях, Обухівці, Гоголеві, Диканьці. Після поїздки М. Сwoжень вказує, що революційне гасло «Мир халупам, війна палацам!» було провідним дороговказом на західному і східному пограниччях імперії. Мотив смерті речей репрезентовано в описі у два способи: як жертвовна смерть і руйнування. Жертвовній смерті садиб Капністів, Трощинських, наругою над садибою Гоголів у Василівці протистоїть смерть унаслідок руйнування речей тимчасових, нікчемних. Показовим є порівняння стану пам'ятників у Великих Сорочинцях: пам'ятник М. Гоголю встановлено під час урочистостей на початку ХХ ст., і він у доброму стані, бо це «царська робота» [16, с. 86], натомість «сповнена сили група з бетону», що походить із часів соціалізму, має жалюгідний вигляд, бо ідіома «пісок сиплется» тут прочитується буквально.

Загибель садиб і палаців автор дорівнює до загибелі Трої. Шукаючи в Обухівці садибу Капністів, він знаходить лише свідків, що бачили рештки фундаменту. Тут немає місця для опису, тому маємо тільки авторський ліричний відступ: «О, панове Капніссі! <...> о, ви, що перейшли з-під панування великих дожив під безграничний скіпетр великого царя, де ваші пишноти? <...> Все розвіяв вітер» [16, с. 126]. Документом залишаються лише свідчення істориків про скаргу Василя Капніста, який просив у 1791 р. у Берліні протекції в повстанні проти Росії. Від резиденції Трощинського теж лишилися рештки, що їх автор спостерігає як «образ тотального розпаду, руїну руїни: якщо речі мають життя, то це була агонія» [16, с. 103]. Оскільки Кишинці називали колись українськими Афінами, після яких мав би залишитися Акрополь, наш сучасник М. Сwoжень бачить тут лише Трою, її «обвуглені пласти попелищ» [16, с. 105].

У деяких фрагментах тексту відсутність об'єктів, що їх автор планував зобразити для читача, доповнюється описом ілюстрацій цих об'єктів, що походять із минулого. Наприклад, родинна садиба Гоголів у Василівці збереглася, бо в будинку до 1984 р. містилося правління колгоспу. Але грубо відреставрований будинок письменник замінив метонімією садиби: ілюстрацією того, як повинно бути, слугують репродукції юнацьких акварелей М. Гоголя.

У спостереженнях над простором Полтавщини виразно окреслюється мотив провінції як пустелі. Але це не тільки негативний образ: часом автор вдається до паралелей із польського життя та пропонує вирішення проблеми відродження провінції, як у розділі про історію Сорочинського ярмарку, який М. Сво-

жень бачить сучасним культурним простором, великим пленером для різних заходів.

М. Сwoжень віднаходить паралельні явища в зіставленні доль Ніжинського ліцею, де Гоголь провів вісім років свого життя, і Кременецького ліцею, що на Волині. На паралельність трагічних доль цих перших українських «перед-університетів» [16, с. 196] вказує не тільки уважна лектура книги К. Пшибильського [14], але і подорожній досвід М. Сwoженя. Відвідування в Диканці фамільного склепу князів Кочубеїв стає приводом для порівнянь долі навчальних закладів, і взагалі «реконструкцією пам'яті та уроком прозорливості» [16, с. 169].

Слушно зауважує Ю. Барабаш щодо «суттєвого питання про співвідношення в гоголівському дискурсі концепту пограниччя з такими поняттями, як роздвоєність, або <...> двоїстість» [1, с. 142]. М. Сwoжень теж не оминає цієї проблеми. Перебуваючи в Гоголеві, він розмірковує над проблемою письменника як постаті культурного пограниччя. На наявність проблеми вказують тут знаки – пам'ятник перед музеєм свідчить, що ім'я Гоголя позначене як «Н.В.». Перечитуючи есе Є. Маланюка і відповідаючи на тезу поета про те, що справа Гоголя у поляків представляється «майже безнадійно» [5, с. 369], М. Сwoжень зазначає, що настав час шанувати точку зору самого письменника, який не відчував себе ані поляком, ані католиком. Проблема, яка попередньо в стосунку до Гоголя називалася національною двоїстістю, маркується автором як негативна. «Де б ми помістили пана Миколая? Між трійкою пророків? [Адамом Міцкевичем,

Юліушем Словацьким, Зигмунтом Красінським, Ципріаном Камілем Норвідом] Четвертим або п'ятим?» [16, с. 142].

На початку тексту М. Сwoжень зазначає, що йому близька барокова поетика з її неочікуваними способами творення смислів. Тому, керуючись засадами цієї поетики, можна дійти висновку, що трактувати провінцію М. Сwoженя як пустелю без майбутнього не можна. Як автор побачив у церкві св. Миколая в Диканці, «Схід від Заходу ділить не тільки різниця в кілька днів при святкуванні, а також кількість гвіздків, вбитих у підніжжя Спасителя» [16, с. 168]. Виразний християнський пласт змісту опису дозволяє зробити висновок про те, що як в історії християнства початки чернецтва були опором імперії [7, с. 248], так і особистий «поклик до Пустелі» М. Сwoженя не є утопічним – він є не тільки приводом перечитати Гоголя, але і збудувати міст єдності між Гоголем і польським читачем.

Таким чином, розглянувши семантику концепту провінції в «Описі (У)країни Гог(оля)» Мар'яна Сwoженя, ми з'ясували, що географічна спрямованість твору репрезентує риси, що відкривають справжній цивілізаційний зміст: автор бачить українську провінцію як пустелю, у якій багато роботи, одночасно вона є символом пустелі, до якої втікали від Імперії перші ченці, тому – як вільний від залежності простір – українська провінція має стати малим центром світу, відкритим до діалогу з іншими світами, у чому незамінним є досвід і Миколи Гоголя.

Список використаних джерел

1. Барабаш Ю. Вулиця крокодилів / Невський проспект. І поза ними: письменник на етнокультурному пограниччі. Київ : Темпора, 2017. 208 с.
2. Житинев А. Номадический дискурс Бориса Гройса: эстетическая теория как изобретение искусства. *Nomadizm i nomadologia: rozważania i analizy* / redakcja naukowa : Aleksander Kiklewicz i Arkadiusz Dudziak. Olsztyn, 2018. С. 296–310.
3. Жолковский А. К. Перечитывая избранные описки Гоголя. «Блуждающие сны» и другие работы. Москва : Наука, 1994. С. 70–87.
4. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. *Семіосфера*. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2010. С. 150–392.
5. Маланюк Є. Гоголь – Гоголь. *Маланюк Є. Книга спостережень: статті про літературу*. Київ : Дніпро, 1997. С. 374–389.
6. Синявский А. В тени Гоголя. *Собрание сочинений*. В 2 т. Москва : СП «Старт», 1992. Т. 2. С. 3–337.
7. Фроловський Г. Імперія та пустеля. *Дух і літера*. Київ, 1998. № 3–4. С. 230–262.
8. Чижевський Кш. Малий центр світу. URL: <https://www.zbruc.eu/node/70352>.
9. Эпштейн М. Н. Законы свободного жанра (эссеистика и эссеизм в культуре Нового времени). *Вопросы литературы*. 1987. № 7. С. 120–153.
10. Heck D. Esej – gatunek uwikłany w paradoksy. *Kosmopolityzm i sarmatyzm. Antologia powojennego eseju polskiego*. Wrocław. Warszawa. Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 2007. S. 5–27.
11. Kołodziejczyk D. Postkolonialny transfer na Europę Środkowo-Wschodnią. *Teksty Drugie*. 2010. № 5. S. 22–39.
12. Krzywy R. List – relacja podróżnicza – satyra menippejska. Kształt gatunkowy "Podróży z Warszawy do Biłgoraja" Ignacego Krasickiego. *Wokół reportażu podróżniczego* / red. E. Malinowska, D. Rott. Katowice, 2004. S. 55–68.
13. Lubocha-Kruglik J. Między tradycją a nowoczesnością (?) O dwóch tłumacz(eni)ach *Ożenku* Nikołaja Gogola. *Przegląd Rusycystyczny*. 2017. Nr 3 (159). S. 71–82.
14. Przybylski K. Krzemieniec. Opowieść o rozsądku zwyciężonych. Warszawa : Sic!, 2003. 208 s.
15. Sworzeń M. Mikołaja G. listy polecane. *Tygodnik powszechny*. 2015. Nr 43. (19.10.2015). URL: <https://www.tygodnikpowszechny.pl/mikolaja-g-listy-polecane-30751>.
16. Sworzeń M. Opis krainy Gog. Warszawa : Więź, 2011. 256 s.
17. Tur K. Martwe dusze Mikołaja Gogola (Posłowie). *Gogol M. Martwe dusze*. Hajnówka : Bratczyk, 2016. S. 245–266.

И. Е. Рождественская,
Университет таможенного дела и финансов,
г. Днепр, Украина

**МОТИВ ПРОВИНЦИИ КАК ОСНОВЫ ЦИВИЛИЗАЦИИ
В «ОПИСАНИИ (У)КРАИНЫ ГОГ(ОЛЯ)» МАРЬЯНА СВОЖЕНЯ**

В статье анализируется роль мотива провинции для раскрытия темы Гоголя как фигуры пограничья в путевом дневнике современного польского писателя Марьяна Сwoжeня «Описание страны Гог(оля)». Концепт пограничья представлен пространственными оппозициями: Миргород – Рим – Иерусалим, Нежин – Кременец, Малороссия – Российская Империя, Афины – Троя, империя – провинция – пустыня; литературно-критическими концепциями: украинская советская литературная критика (О. Гончар) – эмигрантская критика (Е. Маланюк). Географическая направленность произведения репрезентирует черты, которые открывают настоящее цивилизационное содержание: автор видит украинскую провинцию как пустыню, в которой много работы, одновременно она является символом пустыни, в которую удалялись от Империи первые монахи, потому в качестве пространства, свободного от зависимости, украинская провинция должна стать малым центром мира, открытым к диалогу с другими мирами, в чем незаменимым является опыт и Николая Гоголя.

Ключевые слова: пограничье; провинция; постзависимость; польская эссеистика путешествий; тревелог.

I. Rozhdstvenskaya,
University of Customs and Finance,
Dnipro, Ukraine

**THE MOTIVE OF THE PROVINCE AS A BASIS OF CIVILIZATION
IN THE DESCRIPTION OF GOG(OL)'S UKRAINE BY MARIAN SWORZEN**

This research studies the role of the concept of the province in modern Polish travel essays. The author himself defines this genre with the help of the word «description». It is a travel diary in which Nikolai Gogol is presented to the Polish reader as the author of *Selected passages from correspondence with friends* for the first time. In order to study and characterize the main disciplinary approaches to Polish travel essays descriptive methods of textual analysis and comparative methods were applied. By means of general scientific methods – analysis, synthesis, induction and deduction, analogy, comparison – the state of development of the problem of the province concept is presented. Much attention has been given to the motive analysis of the text. Therefore, the study shows that the concept of the province is presented through the motive of human death, the motive of sacrificial death, the death of things, the desert. In the process of the research the following results have been obtained: the topographical position of the writer in relation to the subject makes it possible to cover the subject of the study in a comprehensive way; moreover, the panoramic view of the subject proves that there were no two Gogols, a Russian and a Ukrainian one, and there is no Polish Gogol as well. But instead, the writer is described as a unique figure of ethnocultural Borderland. It is found out that Ukrainian province is a potential place for the revival of dependent territories. The concept of the province within the framework of the concept of borderland is studied for the first time. The results of the research can be used for the further development of Border Studies.

Key words: frontier; provinces; post-dependency; Polish travel essays; travelogue.